

Nurtaç ERGÜN

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş bazı Avrupa ülkeleri nüfus artışlarının gerekli seviyede olmamasından dolayı kalkınmayı sağlayacak iş gücünün yetersizliği ile karşı karşıya kalır. Bu durum az gelişmiş ülkelere sağlanan iş gücü göçü ile giderilmeye çalışılır. Az gelişmiş ülkelerdeki aşırı nüfus artışı, işsizlik sorununu ortaya çıkarırken gelişmiş ülkelerin iş gücü isteği, hem işçiler hem de devletler için son derece önemli bir hâl almaya başlar.

Henüz tam olarak sanayileşmemiş, tarıma dayalı bir sektör içinde bulunan Türkiye, aşırı nüfusun yol açtığı işsizlik oranının fazlalığı sebebiyle dış ülkelere (Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika, İsveç, Hollanda gibi Batı ülkeleri ile Libya, Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, İsrail gibi Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri) işçi gönderiminde uzun yıllar önemli bir yere sahip olur. Türkiye'den birçok ülkeye işçi gönderimi söz konusu olmasına rağmen göç meselesinde adı en çok geçen ülke, 1960'lı yıllarda Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanan ikili anlaşmaların ilkinin yapıldığı, Almanya'dır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan göç hareketleri ekonomi, sosyoloji, edebiyat vb. birden fazla alanda, incelenmeye ve araştırılmaya değer görülmüştür.

Göçün başladığı ilk yıllardan itibaren – özellikle sosyoloji alanında – mühim çalışmalar yapılarak bu konu raporlarda, makalelerde, kitaplarda yerini alır¹. Konuya olan ilgi başlangıçtaki kadar yoğun olmasa da konuyla ilgili yapılan değerli çalışmalar devam etmektedir.²

¹ Abadan-Unat 1964, 1971; Aker, 1972; Berkay, 1988; Erden, 1986; Gitmez, 1979,1983; Gökdere, 1978; Güner, 1972; Karul, 1990; Sanay, 1997; Şen ve Koray, 1993; Tuna ve Ekin, 1966; Tuna, 1975; Turan, 1997

² Abadan Unat, 2006; Doğan, 2006; Gelekçi ve Köse, 2009; Kaya ve Kentel, 2005; Tezcan 2004; Toksöz, 2002, 2003, 2006; Ünver, 2008.

Almanya'daki Türkler isimli kitap Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünde Yardımcı Doçent olarak görev yapan Birsen Şahin³ tarafından hazırlanmış, Batı Avrupa'ya Türk işçi göçü genel başlığı altında değerlendirilebilecek bir çalışmadır.

Bu inceleme *Ön Söz, Giriş, Sonuç, Değerlendirme ve Kaynakça* kısımlarının dışında toplam sekiz bölümden oluşmaktadır.

Eserin *Giriş* kısmında “*Araştırmanın Amaçları ve Araştırmanın Metodolojisi*” olmak üzere iki ayrı başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar altında; araştırmanın konusu, amacı, problemleri, yöntemi – evren ve örnekleme, veri toplama ve analiz teknikleri ve kullanılan bazı kavramların tanımları – anlatılır. Konusu Almanya'daki Türklerin Almanya'ya sosyal entegrasyonu ve ulus ötesi bağlarının betimsel düzeyde incelenmesi olan çalışmanın amaçları ve problemleri maddeler hâlinde sıralanmıştır. Almanya'daki Türklerin yeni göç yasası ve entegrasyon konusundaki fikirlerin ortaya konması; Almanya'da kalma ya da yurda kesin dönüş yapma fikrinin tespiti; Almanya'daki Türklerin sosyal entegrasyon düzeylerinin incelenmesi ve ulus ötesi bağların Türklerin içinde nasıl bir yere sahip olduğunun açığa çıkarılarak ulus ötesi etkinliklerin asimilasyona tepki olarak oluşup oluşmadığının açığa çıkarılması ile Almanya'daki Türklerin farklı yaşam alanları dâhilinde düşünülerek Almanya'dan ve Türkiye'den beklentilerinin ne olduğunun saptanması, çalışmanın Şahin tarafından belirtilen amaçları arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın, alanındaki özgünlüğü yakalama bağlamında değerlendirilebilecek diğer bir amacı ise; son zamanlarda konu ile ilgili yürütülen araştırmaların azlığı sebebiyle henüz üzerinde derinlemesine düşünülmemiş olan, Türklerin sosyal entegrasyonu ve ulus ötesi bağları konularında yeni bir bakış açısı ve değerlendirme sunmaktır.

Yazar, çalışmasında evren olarak tüm Almanya'yı değil sadece Duisburg ve Frankfurt'u belirler. Yoğun Türk nüfusunun bulunduğu Berlin ve Köln gibi yerleşim yerleri daha evvelki çalışmalarda sık sık yer aldığı için evren seçiminin Duisburg yönünde olduğu belirtilir.

Veri toplama ve analiz teknikleri konusunda ise çalışmada nicel veri toplama tekniklerinden anket, nitel veri toplama tekniklerinden ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bunun yanında sosyal entegrasyonun ölçülmesi için üç farklı ölçek kullanımı yoluna gidilmiştir. Araştırmanın temelinde yer alan ve tanımlanması gerekli görülen kavramlar ise birinci kuşak, ikinci kuşak, üçüncü kuşak, sosyal entegrasyon, asimilasyon ve ulus ötesi bağlardır.

³ Yazarın konuyla ilgili diğer makaleleri için bk: Şahin, 2008, 2010.

“Almanya’da İşçi Göçü: Türklerin Misafir İşçilikten Gurbetçiliğe Yolculukları” başlığını taşıyan ilk bölüm kendi içinde üç ayrı alt başlık içerir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya doğru başlayan Türk dış göçünün gelişim süreci ve Almanya’daki göçmen politikaları ile bu politikaların Almanya’daki göçmen Türkler üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Almanya’da uygulanan göçmen politikalarının dönemlere göre gösterdiği farklılık, 1980’li yıllar, 1990-1993, 1998-2000 ve 2007 gibi zaman dilimlerinde karşılaşılan uygulamaların ayrıntılı bir şekilde ortaya konmasıyla gösterilmiştir. Yürütülen göç politikaları arasında 2007 yılından sonra uygulamaya giren yabancılar hukuku ve göç yasasında yapılan değişiklik – aile birleşimi yoluyla Almanya’ya girişte yabancı dil bilme zorunluluğu ve vatandaşlık sınavı – ve 1990’lı yıllarda belli koşullarla başlayan, fakat bir süre sonra bazı düzenlemelere tabi tutularak çok kısıtlı bir kullanımı olan çifte vatandaşlık hakkı Almanya’daki Türkler üzerinde bir baskı yaratmaktadır.

Araştırmanın “Göç Çalışmalarında Asimilasyondan Sosyal Entegrasyona Geçiş” başlıklı ikinci bölümünde, göç çalışmalarında kullanılan perspektifler anlatılmıştır. Bunlar asimilasyon ve entegrasyon teorileridir. Göç çalışmalarının başlangıçta kullandıkları asimilasyon teorisinin ne olduğu söylenmiş ve bu teorisinin son yirmi yılda yerini, bu çalışmanın da odak noktalarından biri olan, entegrasyona bıraktığı da belirtilmiştir.

Göç konusunda geliştirilen teoriler – göçle dolaylı ya da doğrudan ilgili – sosyal entegrasyon alt başlığında, çalışmada izlenen yolu göstermesi sebebiyle açıklanma yoluna gidilmiştir. Almanya’daki Türklerin sosyal entegrasyonu konusunda Esser’in sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon ayrımı ile ele aldığı entegrasyon teorisinin kullanılmasının yanında, sosyal entegrasyonun gerçekleşme şekli konusunda Esser’e eleştirel bir yaklaşımda bulunulduğu dile getirilmiştir.

Teorik bilginin eserde yer aldığı diğer bölüm “Son Dönem Göç Çalışmalarında Ulus Ötesicilik” ana başlığına sahip üçüncü bölümdür.

Göç incelemelerinde asimilasyon, entegrasyon ve kültürleşme teorilerine ek olarak farklı bir bakış açısı olarak gelişen ulus ötesicilik kavramının tanımı ve kapsamı üzerinde durulur bu bölümde. “Ulus Ötesiciliğe İlişkin Teoriler” alt başlığı ile ulus ötesicilik ile ilintili çeşitli bakış açıların – linear ulus ötesicilik, kaynaklara bağlı ulus ötesicilik, tepkisel ulus ötesicilik – varlığından ve ulus ötesicilik kavramı üzerinde hâlihazırda kesin olarak kabul edilen, uzlaş sağlanan bir teorininse bulunmadığından bahsedilmiştir. Bunun yanında ulus ötesi olgusunun uygulanacağı çalışmalarda operasyonelleşme işleminin nasıl olacağına da kesinlik kazanmış bir konu olmadığı açıklanır. Şahin bu çalışmada, ulus ötesi bağları açıklama girişiminde linear ulus ötesicilik ve tepkisel ulus ötesicilik teorilerinden yararlanmış; ulus ötesi bağların ise

vatandaşlık ve ulusötesi etkinlikler – etnik marketler, medya, Türkiye’deki yakınları ile ilişkileri, Almanya’da yaşadıkları yerler ve komşuluk ilişkileri, dinî ritüeller, Almanya’daki Türklerin sivil toplum örgütlerine üyelikleri ve siyasi katılımları, Almanya’daki Türklerin tatil tercihleri ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri – olarak ele almıştır.

Şahin’in 2007-2008 yılları arasında Almanya’da yaptığı “Almanya’da Yaşayan Türk Göçmenleri Sorunları” konulu uygulamalı araştırmanın sonuçları, çalışmanın dördüncü bölümü olan “*Örneklemin Genel Özellikleri ve Türklerin Almanya’da Kalma Nedenleri*” başlığı ile ele alınmıştır. Aynı başlıklar oluşturularak toplam dört konu üzerinde durulmuştur burada: Almanya’daki Türklerin sosyo-demografik özellikleri, Almanya’daki Türklerin aile yapısı ve karar alma süreçleri, Almanya’daki Türklerin kullandıkları iletişim dili, Almanya’da kalma nedenleri ve Türkiye’ye dönme isteğinin altında yatan düşünceler.

Çalışmanın “*Almanya’daki Türkler Sosyal Entegrasyon Sağladılar mı?*” başlıklı beşinci bölümünde, çalışmanın başında teorik temeli verilen, Esser’in sosyal entegrasyon teorisi bağlamında Almanya’daki Türklerin sosyal entegrasyonu ve entegrasyona bakışları incelenmektedir. Almanya’daki Türklerin sosyal entegrasyonunun yapısal boyutta, kültürel boyutta, kimlik boyutunda ve iletişim boyutunda ne durumda olduğu eldeki verilerden yararlanılarak sergilenmiştir. Buna göre katılımcılarla yapılan görüşmelere de dayanarak Türkler entegrasyon kavramından farklı yorumlar çıkarmaktadır; kimilerine göre dil bilmek, kurallara uymak ve orada bir işte çalışıyor olmak uyum için yeterli görülmekte, kimilerine göre geleneklerden ve yaşam tarzından vazgeçmekle elde edilecek bir şey olduğu için Almanların istediği entegrasyonun gerçekleşmesi mümkün olmadığı savunulmakta, kimilerine göre de Almanların entegrasyon politikası olumlu adımları göstermektedir.

“*Asimilasyona Direnç ve Çoklu Entegrasyona Katkı Olarak Ulus Ötesi Bağlar*” araştırmanın alanında belirtilmiş yeni görüşlerin ve değerlendirmelerin barındığı bir başka bölümdür. Almanya’daki Türklerin ulus ötesi bağlarına yönelik inceleme, “*Vatandaşlık ve Ulus Ötesi Aktiviteler*” başlıkları altında verilmiştir. Çalışmada Almanya’daki Türkler üç farklı gruptan seçilmiştir: Alman vatandaşı, Türk vatandaşı ve çifte vatandaş... Birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru artış gösteren Alman vatandaşı ve – özellikle - çifte vatandaş olma durumunun Türkler arasında bir ayrıcalık, mühim bir hak olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Araştırmacı, 2000 yılından itibaren entegrasyonu ters yönde etkilediği düşüncesinin savunulmasıyla çifte vatandaşlık hakkının kaldırılmasına, eleştirel bir tavırla yaklaşmakta; hatta bu durumun tam tersi görüşü savunur nitelikte veriler ortaya koymaktadır. Böylece çifte vatandaşlık hakkının da Almanya’da yaşayan Türklerin güncel sorunlarından biri olduğu da ortaya konmuştur. “*Ulus Ötesi Aktiviteler*” alt başlığı ile Almanya’daki

Türklerin tüketim alışkanlıkları, sosyal ilişkileri, dinî ritüelleri, sivil toplum örgütlerine üyelikleri, siyasi katılımları, tatil tercihleri ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri olarak belirlenen konular diğer göç çalışmaları ile karşılaştırıldığında bu konuya daha farklı ve daha ayrıntılı bakışı sağlayacak maddeleri içermektedir. Yurt dışında azımsanmayacak sayıda olan etnik marketler, Alman medyasını takibin yanı sıra Türk medyasının yüksek oranda kullanımı, Türkiye'deki ve Almanya'daki Türklerle iletişim, vazgeçilmeyen ve sürekli uygulanan dinî ritüeller, camilerin sadece ibadet yeri olarak kullanılmasından ziyade pek çok işlevinin olması, Türkiye ile bağlantılı siyasi katılımlar ve sivil toplum örgütlerine katılımlar, son olarak da tatil tercihlerinin yine Türkiye yönünde kullanılması Şahin'in Türklerde ulus ötesi bağların varlığı sonucuna ulaşmasına ve bu sonuçla entegrasyonun tek yönlü olmasının aksine, özgün asıl kültürle birlikteliği ile sürdürülebilecek çoklu sosyal entegrasyona daha yakın olduğu fikrine ulaşmasını sağlar.

“Almanya'daki Türklerin Yaşadıkları Sorunlar”, yedinci bölümü oluşturmuştur. Anket ve görüşme sonuçlarının bir arada kullanılması ile sorunlar yüzdelerle tespit edilmiş ve bu sorunların sebepleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Ekonomik zorluklar ve işsizlik (%42), dil sorunu (%15), kuşaklararası çatışma (%14), yeni vatandaşlık yasası (%10), ön yargı ve dışlanma (%10) olarak özellikle görüşmeler ekseninde tespit edilen ve sebepleri irdelenen sorunlardır.

Çalışmanın sekizinci bölümü olan “Almanya'daki Türklerin Almanya ve Türkiye'den Beklentileri” başlığı altında Türkiye için iki temel beklenti tespiti yapılmıştır. Bunlardan ilki çifte vatandaşlık hakkının kullanılabilmesi yönünde bir çalışma yapılması, ikincisi ise yurt dışındaki Türkler ile ilgilenecek bir Avrupa Türkleri Bakanlığının kurulması talebidir. Almanya cephesinden istenenler ise Türkiye'den de istenen çifte vatandaşlık hakkı, göçmen politikasının tekrar düzenlenmesi ve Türkçe derslerinin okullarda kredili olarak verilmesi şeklindedir.

Şahin, çalışmanın Sonuç ve Değerlendirme bölümünde “Örneklemin Genel Özellikleri” isimli genel bir başlık altında çalışma boyunca izini sürdüğü problemlerin irdelenmesi yoluyla ortaya çıkan sonuçlarını vermiştir. “Dil”, “Aile Yapısı ve Karar Alma”, “Sağlık İmkânları”, “Sosyal Entegrasyon” ve “Ulus Ötesi Bağlar ve Aktiviteler” başlıklarının altında sonuçların okuyucuya sunulmasının ardından bir de son olarak öneriler kısmı yer almaktadır. Şahin burada, Almanya'daki Türklerle yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar doğrultusunda – çalışmanın temelinde savunulan – Türklerin çoklu entegrasyonuna katkı sağlayabilecek öneriler belirlemiştir. Bütün göçmenlere 2000 yılı öncesinde olduğu gibi çifte vatandaşlık hakkının tanınması; Almanya'da izlenen göçmen politikalarının oluşumu aşamasında göçmenlerin de düşüncelerinin alınması ve göçmenlerce de kabul gören politikaların

geliştirilmesi/kabulü; ortak etkinliklerle Türk ve Almanların bir araya gelerek ortak bir paylaşımında bulunmalarının sağlanması ve Türkiye'nin sadece yurt dışında yaşayan Türklerin sorunları ile ilgilenecek yetkili bir kurumunun var olması Türklerin çoklu entegrasyona katkı sağlayacağı düşünülen önerilerdir.

Birsen Şahin, kaleme almış olduğu *Almanya'daki Türkler* isimli çalışmada; alanında bulunan daha önceki çalışmalardan da yararlanarak Almanya'daki Türk göçmenlerin sorunlarını ve mevcut durumlarını ulus ötesicilik ve entegrasyon meselesi bağlamında ve daha önce takip edilen, uygulanan ya da kabul gören göç teorileriyle de birlikte değerlendirmiştir. Öte yandan bu çalışmanın kapsamını günümüzü kapsayacak şekilde oluşturup güncel sorunları da belirleyip göçmen politikasıyla ve göç sosyolojisiyle ilgili mühim tespitlerde de bulunmuştur. Sonuç olarak *Almanya'daki Türkler*, incelenen konu üzerinde uygulanacak teorinin isabetli tercihi ile göç konusunda yapılan çalışmaların yanına alanda bir eksikliği kapatacak ve alana yeni bilgiler sağlayacak özgün bir çalışmadır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1964). *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara: DPT. Yay.
- Abadan-Unat, N. (1971). Federal Almanya'nın 1966-67'de Geçirdiği Ekonomik Buhran Açısından Yabancı İş Gücü ve Türk İşçilerinin Durumu. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXVII, 4.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Aker, A. (1972). *İşçi Göçü*, İstanbul: Sander Yay.
- Berkay, F. (1988). *Sosyal Değişme Açısından Yurt Dışına İş Gücü Göçü Olayı*, Malatya.
- Doğan, A. (2006). *Almanya'daki Türkler ve Çok Kimlikli Kimliksizleştirme. Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. Nu.:1671.
- Erden, D. (1986). *İki Ülkede Yabancılar*, Derleyen: Aysel Öztürk, İstanbul: Güray Matbaacılık Tic.Ltd. Şti.
- Gelekçi, C. ve Köse, A. (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*, Ankara: Phoenix Yay.
- Gitmez, A. S. (1979). *Dış Göç Öyküsü*, Ankara.
- Gitmez, A. S. (1983). *Yurt Dışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler*, İstanbul: Alan Yay.
- Gökdere, A. Y. (1978). *Yabancı Ülkelere İş Gücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Güner, A. O. (1972). *Yurt Dışındaki İşçiler ve Sorunları*, Ankara: ATO Araştırma Yay.
- Karul, O. (1990). *Değişen Avrupa ve Göçmen Türkler (Gurbetçiler)*, İstanbul: YKY.
- Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler Türkiye İle Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Sanay, E. (1997). *Almanya'daki Yabancı İşçiler ve Türk İşçileri (Yabancı İşçiler Sosyolojisi)*, Ankara.
- Şahin, B. (2008). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme. *HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar, 8, 227-253.
- Şahin, B. (2010). İşçilikten İşverenliğe Zorlu/Zorunlu Yolculuk: Almanya'daki Döner ve Market İşletmecisi Türk Göçmenler, (içinde) *Yurt Dışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum Sempozyumu*, Ed. Murat Erdoğan, Ankara: Orion Kitabevi.
- Şen, F. ve Koray, S. (1993). *Türkiye'den Avrupa Topluluğu'na Göç Hareketleri*, Köln: Önel Yay.
- Tezcan, M. (2004). *Dış Göç ve Eğitim*, Ankara: Anı Yay.
- Toksöz, G. (2002). Almanya'daki Türk Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Sorunları. *Mülkiye*, 233, 101-109.
- Toksöz, G. (2003). Almanya'da Göçmen Gençlerin Eğitim ve İşsizlik Sorunları, *Mülkiye*, 239, 359-370.

- Toksöz, G. (2006). *Uluslar arası Emek Göçü*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Tuna, O. ve Ekin, N. (1966). *Türkiye'den Federal Almanya'ya İş Gücü Akımı ve Meseleleri, I. Rapor*, (F. Almanya ve Türkiye'nin Emek Arzı ve Talebi Bakımından Tetkiki), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. Nu.: 1196.
- Tuna, O. ve Ekin, N. (1966). *Türkiye'den Federal Almanya'ya İş Gücü Akımı ve Meseleleri, II. Rapor*, (F. Almanya'ya İş Gücü Akımı ile ilgili Organlar ve Meseleleri), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. Nu.: 1201.
- Tuna, O. ve Ekin, N. (1966). *Türkiye'den Federal Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri, III. Rapor*, (F. Almanya'da Çalışan Türk İşçilerinin İşledikleri Suçların Tahlili), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. Nu.: 1204.
- Turan, K. (1997). *Almanya'da Türk Olmak*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay.
- Ünver, O. C. (2008). *Otuz Beş Yıllık Göç ve Bürokrasi Tanıklıklarım*, Ankara: Phoenix Yay.